

ילקוט פנינים

מספרי הקדושים לפרשת השבוע

פרשת בראשית

א.

מדת האמת בשלימות

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹקִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ. (א, א)

הנה בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹקִים סופי תיבות 'אמת'. אך האותיות אמת לא נרמזו בסופי תיבות כסדר.

בָּרָא אֱלֹקִים אֶת סופי תיבות 'אמת' כסדר.

לרמז שצריך האדם לעבוד על מדת אמת אף על פי שמתחלה אינו בשלימות והיינו לא כסדר. יעזור לו השי"ת אחר כך שיבא למדת אמת כסדר. שיהיה האמת אצלו בשלמות.

משל לבנין אם כי צריך לעשות הבנין כסדר. היינו שצריך לבנות תחלה היסוד ואחר כך הכתלין ואחר כך הגג. מכל מקום מכין צרכי הבנין ממה שימצא בידו לקנות ראשון. ואחר כך יבנה הבנין כסדר.

(דברי יחזקאל)

ב.

אפילו בעסקי העולם הזה לא יתקיים בלא אמת

במדרש (בראשית רבה ח) בשעת בריאת העולם אמת

אמר אל יברא מה עשה הקדוש ברוך הוא השליך אמת

ארצה שנאמר (תהלים פה, יב) אֱמֶת מֵאֲרֶץ תִּצָּמַח.

הכלל כי האדם שהוא שקרן אינו יכול לעסוק אפילו בזה העולם בעסקי העולם הזה, כי מי שהוא שקרן אינם רוצים לעשות עמו אפילו משא ומתן ולדבר עמו ובאמת בשאר מצות אפילו כשאדם אינו מקיים חס וחלילה אף על פי כן יכול לעסוק בעסקי זה העולם.

ובאמת למה כן שבלא אמת אינו יכול לעסוק אפילו בעסק העולם הזה ולא כן בשאר מצות.

הכלל, כי האמת הוא מדריגה גדולה ואינו בא בנקל ואם היה באפשרי לעולם להתקיים בלא האמת לא היה האדם מעורר עצמו לבא אל האמת ולא היה עושה שום דבר לבא אל מדריגת האמת.

ולזה עשה השם יתברך שבלא אמת לא יכול להתקיים אפילו בעסקי העולם הזה בכדי שעל ידי זה יעורר עצמו לבא אל האמת בעבודות הבורא יתברך וזהו השליך אמת ארצה, שגם בארציות לא יתקיים בלא אמת ודו"ק.

(קדושת לוי
יומא דהילולא כ"ה תשרי)

ג.

רש"י ז"ל הזכיר אביו רבי 'יצחק' בתחילת ספרו

פְּרָאשִׁית פְּרָא אֱלֹקִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ. (א, א)

פירוש רש"י אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית.

רבים כתבו דאין זה המאמר בשום מקום, וכתבו שהוא אביו של רש"י. ובאמת הוא בתנחומא (וכן הוא בווהר הק' ח"ב לט:).

אבל יש ליישב דבריהם דבראשית רבה (פ"א ב') הביא זה המאמר בשם רבי יהושע דסיקנין. ורש"י ז"ל הביאו בשם רבי יצחק כמו שכתוב בתנחומא, כדי לחלק כבוד לאביו להזכיר שמו בתחילת ספרו (כן הוא בתפארת יוסף).

ונראה לי עוד דהיה לו להביא המאמר בסתם, כמו שהביא כל המדרשים בסתם, על כרחך צריך לומר בכאן דלכבודו של אביו הביאו.

ובפרט לפי המקובל מדור אל דור ונמצא כתוב בשלשלת הקבלה ובסדר הדורות, שרצו ליקח מאביו של רש"י ז"ל אבן טוב לעבודה זרה בעד הון רב ולקחו והטילו לים, ועל כן הבטיחוהו מן השמים שיהיה לו בן שיאיר עיני כל ישראל בתורתו.*

* כתב שלשלת הקבלה דף מ"ח ב' אביו של רש"י היה שמו רבינו יצחק והיה חכם גדול וירא שמים, על כן קראו לרש"י יצחקי ע"ש אביו.

וזה ר' יצחק היה לו מרגליות יפה שוה הון עתק והיו רוצים אותה בני עירו לקנותה לבית תיפלתם, ואף כי הרבו לתת בעבורה מאד מוהר ומתן לא רצה לשמוע להם, עד שגלגלו והביאו את ר' יצחק בערמה על ספינה בחצי הים, אז התחילו להכריחו לתת להם המרגליות, ובראותו מוכרח לתת להם השליכה בים, ויצילהו ה' מידם. ובת קול נשמעת בבית מדרשו לכל תלמידיו שאמר, הנה לך בן מאיר אל כל ישראל.

ותוך שנה נולד לו בן ויקראוהו שלמה בשם אביו, ויגדל הנער בחכמות, לא קם כמוהו במלכות צרפת, וכל החודשים ופירושים שהיה מוציא ושומע מפי אחרים או משכלו היה כותבה עלי קונטרסים, לכן בעלי התוספות קראו הקונטרס, וכן התמיד עד היותו בן ל"ג שנה.

אז נדר ללכת בגלות שבע שנים לכפר עון הצער שקבל אביו על האבן שזרק, שאפילו שאביו קידש ה' בזריקה עם כל זאת היה לו צער גדול על האבידה, ואם כן לא היתה מצוה שלמה.

גם לסיבה אחרת רצה ללכת בגלות כי אז השלים פירוש התורה ורוב גמרות ולא רצה לגלות קונטרסיו ופירושו ליישיבות בחשבו שמא קדמיהו אחר ביותר בהירות ויופי, ובה הגלות היה חוקר ודורש בישיבות הפירושים שיש להם, לכן גלה באיטליאה וארץ יון וארץ הצבי ועבר בארץ מצרים ושם ראה את הרמב"ם, וסיבב את ארץ פרס וחזר דרך ארץ אשכנז לביתו עיר טריווש שבצרפת.

ובשובו לביתו חתם פירושו לתורה, והשלים פירוש כ"ג מסכתות שלמות, ורבות אחרות בלתי נשלמות. ואז התחיל לפרסם חבוריו, עד כאן ראיתי בקונטרס ישן נושן.

(סדר הדורות, חלק ימות עולם, האלף החמישי, ד' אלפים תתס"ה)

ומקובל ביד חכמי האמת שצריך כל אחד לרמז את שמו בתחלת ספרו, (עיין בפ' על תנא דבי אליהו), ומאור עינינו רש"י ז"ל לגודל ענוותנותו רמז שם אביו בתחלת ספרו אמר רבי יצחק, לרמז על כל הספר מתחילתו ועד סופו שכל זה אמר רבי יצחק, להיות אביו הצדיק ברוב חסידתו פעל זה, ולאורו נסע ואילך בכל התורה, והיה זה שכר מאת השם יתברך, נ"ל.

(אגרא דכלה, בביאורי רש"י)

ד.

טענת האומות 'לסטים אתם', שתשפיע עליכם 'כח הפועל בנפעל'

בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹקִים וּגו'. (א, א)

פירוש רש"י אמר ר' יצחק מה טעם פתח בבראשית משום (תהלים קיא, ו) פָּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ לְתֹת לָהֶם נִחְלָת גִּוִּים, שאם יאמרו האומות לסטים אתם שכבשתם ארץ ז' אומות לפיכך פתח בבראשית וגו' הוא בראה וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

ונראה לבאר טענת אומות העולם, על פי מה שכתב בספר הקדוש אגרא דכלה (פרשת שופטים) על הפסוק (דברים יח, יד) (פי' הגוים האלה אל מעֲנִינִים וְאֶל קִסְמִים יִשְׁמְעוּ), וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לָךְ ה' אֱלֹקֶיךָ, ופירוש שבני ישראל לא יחשבו כיון שארץ ישראל בא להם מבני כנען, יקבלו גם הם את תכונתם דהיינו מדת הגזל ושאר כל דרכים הרעים שלהם, לזה מפרש הכתוב וְאַתָּה לֹא כֵן, והכוונה שלא תהיה כמותם, כי נָתַן לָךְ ה' אֱלֹקֶיךָ, שארץ ישראל נתנה להם על פי ציווי של הקב"ה, וממילא לא יקבלו הכח הרע שהיה לכנענים, שהרי לא קבלוה מהם אלא מהקב"ה בעצמו, עד כאן דבריו.

ועל פי זה אפשר לומר דזה היה טענת אומות העולם לסטים אתם, שטענו דלפי דבריהם שהיה ביד בני כנען עד הנה בתורת גזילה, תשפיע גם כן עליכם תכונה רעה להיות לסטים דכח הפועל בנפעל, ועל כן טענו לסטים אתם בתכונת נפשכם.

ועל כן השיבם במה שהביא הפסוק פָּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ, פירוש פָּחַ מַעֲשָׂיו של הקב"ה דווקא הִגִּיד לְעַמּוֹ, וכיון שברצונו יתברך נתנה לנו אם כן אדרבה, על ידי הכח הפועל יתעורר להם כח קדושתו לעשות הטוב והישר בעיני ה', והבן.

(טיב לבב)

ה.

קיום המצות במחשבה

בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹקִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ. (א, א)

ברש"י ז"ל בְּרָא אֱלֹקִים - ולא אמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבה לבראותו במדת הדין וראה שאין העולם

מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין. והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים.

דהנה האדם צריך לעבוד את שמו יתברך במחשבה ובמעשה. והנה להביא הדבר לידי מעשה צריך התחזקות גדול כדי להוציא הדבר מכח אל הפועל, על כן שיתף הקב"ה מדת הרחמים למדת הדין. אבל המחשבה צריך להיות באדם באופן היותר מועיל בכל תוקף ועוז.

כמו למשל אם אדם רוצה לקנות אתרוג צריך לעלות במחשבתו לקנות מהודר יותר, ואחר כך אם אינו יכול להוציא מחשבתו אל הפועל, בזו מועיל השיתוף של מדת הרחמים בדין.

ולכן בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹקִים, דהיינו שעלה במחשבתו לברוא את העולם בדין, וזה מועיל שהמחשבה צריך להיות באופן היותר מועיל, אבל גבי עשייה כתיב (בראשית ב, ד) בְּיוֹם עָשׂוֹת ה' אֱלֹקִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם, דהיינו על העשייה מועיל השיתוף, ודוק. (אך פרי תבואה)

ו.

האור הראשון נגזר 'בתורה' לצדיקים

וַיֵּבֶר אֱלֹקִים אֶת הָאָדָם כִּי טוֹב. (א, ד)

ואיתא במדרש כי טוב לגנוזו וגנוזו לצדיקים ובו משתמשין צדיקים בכל דור ודור (חגיגה יב.) עיין שם.

ושמעתי מאדוני אבי זקני נשמתו עדן [הבעל שם טוב] זללה"ה היכן נגזר האור ההוא, ואמר שהש"ת גנוז בתורה (עיין בזוה"ק בהשמות ח"א רס"ד.), ולכן משתמשין צדיקים בכל דור ודור באור ההוא, היינו על ידי התורה שיש בה אותו האור שיכולין להסתכל בו מסוף העולם ועד סופו.

כמו שראו עיני ממש כמה מעשיות מה שכתב (הבעל שם טוב) לדודי זקני המנוח ר' גרשון קוטיבור ז"ל שנסע לארץ הקדושה, איך שראה אותו בשבת בחוץ לארץ ומה זה עשה בחוץ לארץ, והשיב לו דודי זקני באגרת שבאותו שבת עשה איזה גביר ברית מילה בחוץ לארץ ושלח אחרייו להיות מוהל אצלו, וכהנה וכהנה אשר קצרה היריעה מהכיל אשר הסתכל ממש מסוף עולם ועד סופו, והכל היה על ידי אותו אור שנגזר בתורה ².

² עיין בספר הקדוש זוהר חי (לפ' משפטים דק"י), ובספר אורח לחיים (פ' בלק), ובספר דגל מחנה אפרים (בליקוטים ד"ה טעם למה נקרא), שכולם הביאו את העובדא הנזכר בשבחי הבעל שם טוב, שהיה בק"ק מעזבז סוחר אחד מאותן שלא נתקשרו עדיין להבעל שם טוב, ופעם אחת נסע בנו יחידו של סוחר הנ"ל לברעסלא, והיה דרכו להתעכב בנסיעה כזו ד' שבועות ועכשיו נתעכב יותר מעשרה שבועות ולא היה ממנו שום ידיעה.

והלך ערב שבת קודש להבעל שם טוב, וציוה הבעש"ט שיביאו לו ספר הזוהר ופתח אותו וראה בו, ואמר לו בנך הוא בעזרת ה' בחיים, ושבת זה ישבות בכפר סמוך לעירנו פרסה אחת, ולא האמין הסוחר לדבריו, אבל תיכף במוצאי שבת קודש בא בנו לביתו, והלך אביו להבעל שם טוב, ובקש ממנו שימחול לו היות שדביר עליו לשון הרע, ואמר לו הבעש"ט שוטה אתה, הלא האור שברא הקב"ה בששת ימי בראשית היה אדם מבית בו מסוף

ויש לומר שזה מרומז כאן בפסוק, כי הבעל הטורים פירש את האור בגימטריא בתורה, נמצא מבואר ממש בפסוק וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם כִּי טוֹב לַגִּנָּה, והיכן גנזו באת האור ממש, היינו בתורה שהוא מספר את האור והבן.

(דגל מחנה אפרים)

ז.

תענוג תמידי אינו תענוג

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקְוּוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם וּגו' וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיִּפְשָׁה אֶרֶץ וּגו' וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב. (א, ט-ז)

והנה לכאורה קשה למה לא ברא השי"ת תיכף שהמים לא יהיו רק במקום אחד.

ויש לומר דהנה השי"ת ברא עולמו שיהא טובה ותענוג לכל הנבראים, והנה ידוע דתענוג תמידי אינו תענוג, לכן ברא השי"ת מתחילה שיהיו המים שטוחים על פני כל הארץ, ואחר כך צוה שילכו משם, ולכן על ידי זה מתאוה הארץ בכל עת להמים שהלכו משם, ולכן אֶרֶץ לֹא שָׁבְעָה מַיִם (משלי ל, טז).

וארץ בשביל זה נקרא אֶרֶץ לשון רצון וחפץ, ויש לה תענוג כשיבא שמה מים, (וכן הים נקרא ימים לשון רבים), שיש תענוג ותאוה להים, אחר שהלכו משם המים כשיתקבצו אליו אחר כך, ונמצא שיש לכל אחד תענוג, וזה וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב, ודוק.

(אך פרי תבואה)

ח.

טעם שהארץ לא נענשה עד שחטא האדם

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּדְשָׁא הָאֶרֶץ וּגו' עֵץ פְּרִי עֵשָׂה פְּרִי לְמִינֵו וּגו'. (א, א)

ופירוש רש"י עץ פרי שיהיה טעם העץ כטעם הפרי

והיא לא עשתה כן וגו' לפיכך כשנתקלל האדם על חטאו

נפקדה גם היא ונתקללה.

העולם ועד סופו, וגנזו לצדיקים לעתיד לבא, והיכן גנזו, בתורה, ולכן כשאפתח ספר הזוהר אני רואה כל העולם כולו, ולא אשגה ברואה בעזרת השי"ת, והוא שם בשבחים צד כ"ג, ועיין לקמן פ' ואתחנן בהגה כ"ט מזה.

עוד הביאו בסה"ק באור המאיר (פ' פקודי), ובמאור עינים (שמות צו, ועוד) עובדא כיצא בזו שהיתה אצל ר' ברוך מקאמינקא ששלח שוורים לדרך, והיה מתיירא שלא יפלו ליד בעלי מלחמה היוונים, כדרך שגזלו שוורים של סוחרים אחרים, ושלח את ר' יוסף מקאמינקא אל הבעש"ט, ואמר לו הבעש"ט, למה לא אמרו לי בעת ששלחו את השוורים, והייתי משגיח עליהם, ואח"כ פתח את ספר הזוהר ועיין בו, ואמר אני רואה את השוורים שלא גזלו אותם.

ושאל ר' יוסף אותו וזה כתוב בזוהר, והשיב לו זהו מה שאמרו חז"ל על פסוק וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם כִּי טוֹב וגנזו, כי באור של ששת ימי בראשית היו יכולים להסתכל מסוף העולם ועד סופו, וגנזו בתורה, ומה שאמרו שגנזו לצדיקים לעתיד לבא, היינו לצדיקים שעתידיים לבא בעולם, וכל מי שזוכה למצוא בתורה את האור הגנוז, מסתכל בו מסוף העולם ועד סופו, וכי סבור אתה שהשוורים לבד ראיתי כו'.

(ספר מקור מים חיים)

וצריך ביאור למה לא נענשה מעיקרא.

ויש לומר דנהי שהיתה ראוי לעונש, מיהו הארץ ניתנה לבני אדם, ואם היא תקולל יהיה העונש לאדם, והוא לא היה אז ראוי לעונש, ולכך נפקד העון עד שהיה הוא בר עונשין.

(תורת משה לחתם סופר
יומא דהילולא כ"ה תשרי)

ט.

האדמה לשם שמים נתכוונה, שלא עשתה טעם 'העץ' כטעם 'הפרי'

וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים תִּדְשָׁא הָאָרֶץ וּגו' עֵץ פְּרִי וּגו' וַתֵּצֵא הָאָרֶץ וּגו' וְעֵץ עֹשֶׂה פְּרִי וּגו'. (א, יא-יב)

ופירוש רש"י ז"ל עץ פרי שיהא טעם העץ כטעם הפרי
והיא לא עשתה כך אלא וַתֵּצֵא הָאָרֶץ וּגו' וְעֵץ עֹשֶׂה פְּרִי
לפיכך כשנתקלל אדם נפקדה גם היא על חטאה, עד כאן
לשונו.

וכבר צווחו בזה קמאי דהאי לפיכך שהביא רש"י ז"ל אין לו שייכות וקשר
להקודם.

גם מה שייכות יש לחטא האדם עם חטא הארץ.

ונראה ליישב דברי רש"י ז"ל בטוב טעם ובזה יבוארו כמה כתובים על נכון.
דלכאורה יפלא מאוד מאין בא זה שתחטא הארץ נגד יוצרה וקונה יתברך. בשלמא
מין האדם שהוא בשר ודם שייך שפיר לפעמים שיחטא מפני היצר הרע השוכן בקרבו
ומטהו בכל עת מדרך הטוב והישר ח"ו ומאתו יתברך ניתנה הבחירה חפשית להאדם
לעשות כרצונו וחפצו ולילך בדרך אשר יבחר לעצמו לטוב או כו'.

ובהעיר לב יש לומר, הנה באמת הארץ לא חטאה כלל ואדרבה עשתה עבדות
גדול ומסירות נפש בזה ולא חסה על קלקולה וכבודה וכמאמר חכמינו ז"ל (נזיר כג):
גדולה עבירה לשמה, דהנה הארץ היינו סוד ארץ עליונה השכלית הסתכלה והבינה
וראתה בריאת אלקים כל מעשה בראשית כי נורא הוא כל מיני פלאים.... התיישבה
הארץ בלבה ואמרה כיון שהאדם קרוב לחטוא מחמת יצרו הרע ואז יבא פגם גדול
בשורש נשמתו ולא יועיל שום תיקון ותשובה.

אשר לזאת התחכמה האדמה ושינתה תחילה ציווי הבורא יתברך כדי שאחר כך
כשיחטא האדם ח"ו יהא לו אמתלא נכונה והוא מפני ששורש גופו הוא מן האדמה
ששינתה מכבר רצון הבורא יתברך ותולין הקלקלה במקולקל ולא יתלו החסרון
והסרחון בנשמה הרוחנית. וחסה הארץ על כבוד שמים ועל האדם להקל מעליה
עונש החטא מחמת ששורש האדם אשר נלקח משם הוא האדמה הרע את מעשיו ואם
כן אין חטא האדם גדול כל כך ונמצא שעשתה בזה הארץ עבדות גדולה ולשם שמים
נתכוונה.

וזה שפירוש רש"י ז"ל לפיכך אז כשנתקלל אדם על חטאו נפקדה גם הארץ על חטאה כדי להוציא רצון הארץ מכח אל הפועל ולהקל מעל האדם עונשו. מאחר שנלקח גופו מהאדמה אשר חטאה תחלה ונמשך האדם בטבעו אחר שורשו. והבן היטב.

(אוהב ישראל)

י.

על ידי קבלת מסירת נפש, ניצול שלא יצטרך להיות בפועל

וְתוֹצֵא הָאָרֶץ דָּשָׁא עֵשֶׁב מִזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֶהּ וְעֵץ עֹשֶׂה פְרִי אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ לְמִינֶהּ. (א, יב)

פירוש רשיו"ל לְמִינֶהּ, אף על פי שלא נאמר למינהו

בדשאים בציווייהן שמעו שנצטוו האילנות על כך ונשאו

קל וחומר בעצמן.

בְּנֵאוֹת דָּשָׁא יִרְבִּיצְנִי עַל מִי מְנַחֹת יִנְהַלְנִי. (תהלים כג, ב)

יש לומר בדרך הלצה, על דרך דאיתא בספרים לפרש הנוסח (במנחה דשבת) וְעַל מְנוּחָתָם יִקְדִּישוּ אֶת שְׁמִךְ. היינו, על ידי זה שהאדם מקבל על עצמו בכל פעם למסור נפשו על קדושת השם ב"ה, על ידי זה ניצול שלא יצטרך להיות בפועל, ולא לבא לידי נסיון חלילה (עיין במחברת הקודש שער השבת ד"ה אתה אחד). כמו שאומרין (בברכת השחר) וְאַל תִּבְיֹאֲנִי לֹא לִידֵי נִסְיוֹן, כי די מה שמצייר במחשבתו.

וזהו על מְנוּחָתָם יִקְדִּישוּ אֶת שְׁמִךְ, על ידי קבלת קדושת השם יש לו מנוחה מאוביו ומכל רע. והנה מצינו אמרם ז"ל (פסחים נג:) על חנניה מישאל ועזריה אשר למדו קל וחומר מצפרדע, ועל ידי זה מסרו נפשם על קדושת שמו. הרי אשר על ידי מדת קל וחומר קבלו על עצמם למסור [נפשם] על קדושת השם.

והראשונים שלמדו מדת קל וחומר, היו הדשאים שלמדו קל וחומר מאילנות להוציא למינהו, כמו שפירש רש"י ז"ל (בראשית א, יב).

וזהו בְּנֵאוֹת דָּשָׁא יִרְבִּיצְנִי, היינו, ללמוד קל וחומר כמו הדשאים, ועל ידי זה יבוא לידי קידוש השם. אך לא על ידי נסיון בפועל ממש חלילה, רק על מִי מְנַחֹת יִנְהַלְנִי, שיהיה לנו מנוחה מכל אויב ושונא, רק די בקבלה לבד.

(אמרי נועם אות י"ג)

יא.

צדיקים מאירים לתלמידיהם, אף שמפסידים השגת אור עצמם

וְאֵת הַמָּאוֹר הַקָּטָן לְמַמְשֶׁלֶת הַלֵּילָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים. (א, יט)

אמרו חכמינו ז"ל (בראשית רבה ו, י) לפייס הלבנה הרבה

צבאיה, ועוד אמרו (חולין ס:) עתידין צדיקים שיקראו

בשמך דוד הקטן.

יש לומר דהרי הכוכבים לעולם עומדים, אלא מעוצם אור החמה אינם מאירים ביום, ועל ידי קטנות הלבנה נראים בלילה.

וזהו דרכן של צדיקים, שטוב להם להקטין ולהפסיד השגת אור עצמם, כדי להאיר לתלמידיהם אחריהם ויאירו הם גם כן בעולם.

וזה היה הפרש בין חנוך בן ירד שהתהלך את האלקים עד שנהפך לאש ונעשה מלאך, ולעומת זה לא האיר לאנשי העולם ונתגדלו אנשי דור המבול בימיו, ואברהם אבינו ע"ה שלא נזדכך גופו כל כך ולא נתהפך למלאך והקטין השגתו כדי לקרוא בשם ה' ולצוות ביתו ובניו אחריו ושמרו דרך ה' והבן זה. (תקפ"ז)

(חתם סופר)

יומא דהילולא כ"ה תשרי)

יב.

טעם שהמתגאה כאלו עובד עבודה זרה

וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים נַעֲשֶׂה אָדָם. (א, כו)

איתא בגמרא (סוטה ד'): כל המתגאה כאלו עובד עבודה

זרה.

ויש לדקדק למה ממשיל גסות הרוח לעובד עבודה זרה דוקא.

ויש לפרש על פי דברי המדרש וכן הוא ברש"י ז"ל כאן על הפסוק נַעֲשֶׂה אָדָם וגו' דמשום הכי כתיב בלשון רבים מלמד שנתיעץ הקב"ה עם המלאכים ומכאן יש ללמוד שהגדול בל יתגאה את עצמו ויטול עצה מן הקטן ממנו.

נמצא לפי זה דמי שהוא מתגאה אם כן מה עושה עם פירוש הפסוק נַעֲשֶׂה אָדָם וגו' דלדידיה יש חס ושלום לטעות לשתי רשויות.

והשתא אתי שפיר כל המתגאה כאלו עובד עבודה זרה.

(חנוכת התורה)

יג.

אינו נקרא 'אדם' אלא כשעוסק בתורה ובמצות

וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצִלְמֵנוּ. (א, כו)

ופירש רש"י ז"ל ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן, לפי

שהאדם בדמות המלאכים וכו' נמלך בהם וכו'.

והנה שמעתי מפי הרב הצדיק מאוהעל זלל"ה (ישמח משה בפרשת ד"ה באופן אחר) על זה, דהנה כל הנבראים תיכף כשנולדו יש להם השלימות שיש להם בסוף, כמו שאמרו חכמינו ז"ל (בבא קמא סה:): שור בן יומו קרוי שור.

אבל האדם אינו כן, שאינו נקרא אדם אלא כשנתגדל במעלות ובמדות ישרות ועוסק בתורה ובמצות ועובד את שמו יתברך, אז נקרא אדם, והנה זו הבחירה נתונה לאדם, ודבר זה הוא בידו ממש.

ולכן אמר הכתוב נַעֲשֶׂה אָדָם, דהיינו אני ואתה בשותפות נַעֲשֶׂה אָדָם, דהיינו אתה בבחירתך הטובה, ואני אסייע לך.

(אך פרי תבואה)

כל 'שבת' מקיים את העולם על עיד 'ששת' ימים

וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם. (ב, א)

שאמרו ז"ל (שבת קיט:): כל המקדש וכו' ואומר וַיְכַלּוּ

כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית עד כאן.

ודבריהם רחוקים ודחוקים לפי הנראה מי שמע כזאת שיבא אדם וישתתף בדבר שכבר נגמרה מלאכתו אין אחר מעשה כלום ובמה יעשה שותף עוד מה היא הפעולה הגדולה הזאת שבאמצעותה ישיג השגה זו ועוד לו יהיה שיהיה מעשה זה גדול עד מאוד, מנין להם לומר דבר זה שהוא נעשה שותף.

ונראה, אכן מצינו כי הקב"ה גילה הדבר במה שאמר בעשרת הדברות (שמות כ, יא) פִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וגו', הרי גילה כי בשעת הבריאה לא ברא ה' כח בעולם זולת לעמוד שֵׁשֶׁת יָמִים לטעם הנודע לו, גם ידוע ליודעי אמת ונתחכם ה' וברא יום אחד הוא יודע לה' ובו ביום חוזר ה' ומשפיע נפש לעולם שיעור המקיים עוד ששה ימים וכן על זה הדרך, וזולת זה היום היה העולם חרב כגמר ששת ימים וחוזר לתוהו ובוהו וצריך ה' להכינו פעם ב' ובאמצעות שבת העולם עומד.

ולך לדעת כי מציאות השבת בעולם הוא קיומו שמקיימים אותו כי אם אין מקיימים שבת אין שבת, ותמצא שאמרו ז"ל (יומא פה:): חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, ואם אין שומר, שבת מה זאת עושה ולזה כל המקדש את השבת וכו' פירוש מקיים ושומר קדושתו באמצעות זה ישנו לשבת ובאמצעותו מתקיים העולם, הראת לדעת כי הוא המקיים העולם ואין לך שותף גדול מזה כדין וכהלכה.

ולך לדעת כי מיום ברא אלקים אָדָם לא חסר העולם דבר המעמיד צדיק יסוד עולם שהוא שומר שבת, כי אדם שומר שבת היה ע"ה (מדרש תהלים צב) ואחריו קם שֵׁת בנו כי הוא היה צדיק גמור, ואחריו כמה צדיקים וכשזה נופל כבר בא השמש שומר שבת מְתוּשָׁלַח וכו', נֹחַ, שָׁם, אַבְרָהָם וכו', ומשם לא פסקה שמירת שבת מִיִּשְׂרָאֵל ואפילו במצרים היו שומרי שבתות כמאמרם ז"ל ונכון.

(אור החיים הק')

טו.

כשחטאו בעץ הדעת לבשו 'חגורות' שהמה בגדים קצרים

וַיִּתְּפוּ עָלָה תְּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת, וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה' אֱלֹקִים מִתְּהִלָּה בְּגֵן וגו' וַיֹּאמֶר אֶת קִלְיָה שְׁמַעְתִּי בְּגֵן וַיֹּאירָא פִּי עֵירִם אָנֹכִי וַאֲחֵבֵא. (ג, ז-י)

ולכאורה צריך ביאור דלעיל מניה כתיב וַיִּתְּפוּ עָלָה תְּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת, ואם כן לא היו ערומים עוד, ומה זה שאמר אדם הראשון וַיֹּאירָא פִּי עֵירִם אָנֹכִי.

ואפשר לומר בדרך מוסר, דאחר אוכלם מעץ הדעת ועברו על מצות הבורא יתברך, נכנס בהם ערמימיות ונתלבש בהם היצר הרע, וַיִּתְּפוּ לָהֶם מְעִלָה תְּאֵנָה לכסות בשר ערוותם, אבל היו קצרים מלמעלה ומלמטה בגלוי בשר וזרוע, כדרך המלבושים הנהוג בזמן הזה בעונותינו הרבים, ועל כן קורוהו הכתוב חֲגֹרֹת שאין

לכנותם בגדר מלבוש כלל, והם לפי השגת מצבם אז, דימו וחשבו שיצאו בזה לכסות בשר ערותם.

אבל מיד כשמעם את קול ה' אֱלֹקִים מִתְהַלֵּךְ בִּגְנוֹ, נאצלה עליהם השפעת קדושה ממקור הקדושה, והשיגו בעצמם שאין זה בגדר לבוש, כי כל גילוי בשר הרי הוא בכלל ערוה.

על כן אמר אדם הראשון את קִלְךָ שִׁמְעָתִי וְאִירָא פִי עִירָם אֲנֹכִי וְאֶחָבָא, ואחר כך כתיב וַיַּעַשׂ ה' לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתָנוֹת עוֹר וַיִּלְבָּשֵׁם, ולזה יקרא מלבוש ולא כשהוא כחגורה.

(דברי יואל)

טז.

עץ הדעת היה למעלה טוב ולמטה רע, והנחש הגביה את 'חוה' ליקח ממלעלה

עַל גִּחְנֹךְ תֵּלֶךְ וְעֶפֶר תֹּאכֹל כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. (ג, יד)

הנה להבין הענין מה שהנחש נענש בזה שנקצצו רגליו עַל גִּחְנֹךְ תֵּלֶךְ, וכי זו היא מדה כנגד מדה. בשלמא העונש של וְעֶפֶר תֹּאכֹל שפיר הוא, לאשר הוא גרם חטא אכילה, אבל קיצוץ רגלים על מה ולמה.

ונראה בדרך דרוש, לפי מאמרם ז"ל וּפְרִיץ גִּדְרָא יִשְׁכְּנוּ נַחֲשׁ (קהלת י, ח), הוא פריץ גדרו של עולם (עיין קהלת רבה פרשה י אות יב). ולכאורה הלא פורץ גדר נקרא רק מי שהוא עובר על דרבנן וזהירות יתירה, שהוא רק משמרת וגדר לדברי תורה, זה נקרא בשם פורץ גדר, אבל לא כן העובר על מילתא דאתמר בפירוש מדאורייתא. ובכאן הנחש גרם לעבור על מצוה דאורייתא. גם להבין מדוע הוסיפה חוה איסור נגיעה מה שלא נאמר לה.

אמנם הענין על פי דברי התיקונים שתין ושתא (דף צז). וז"ל, ממראה מתניו ולמעלה הוה טוב, וממראה מתניו ולמטה הוה רע. (נבוכדנצר הוה ידע ביה והכי עביד צלמא דיליה כו', רישיה די דהב טב, חדוהי ודרעוהי די כסף, עד הכא הוה מסטרא דטוב, ובגין דא אמר די דהב טב, ממראה מתניו ולמטה רע, הה"ד מעוהי וירכתייה די נחש, יעיין שם היטב). הרי אשר האי עץ הִדְעֵת טוֹב וְרָע היה למעלה טוב ולמטה רע.

ומה שנאסר לאדם כל העץ, היה על דרך אמרם ז"ל (ביצה לו:): אין עולין באילן ביום טוב שמא יתלוש. כמו כן נאסר על אדם הראשון לאכול גם מלמעלה, הגם שהיה טוב, עם כל זה הלא יצטרך לעלות על האילן דרך מטה, וחייש שמא יתלוש. נמצא עיקר האיסור היה רק משמרת וגזירה, על כן נאסר לאכול מלמעלה אף שלמעלה הוא טוב. וחוה הבינה זאת אשר מלמעלה שהוא טוב אינו עצם האיסור, רק שהקב"ה אוסרו לאדם מטעם גזירה. על כן הוסיפה נגיעה, כי עיקר הטעם הוא שלא יעלה עליו ולא יגע בו שמא יתלוש למטה.

והנחש שהיה בעל קומה זקופה כידוע (עיין בראשית רבה פרשה כ אות ה וברש"י סוטה דף ט ע"ב בד"ה נטלו), השכיל בערמה והרכיב את האשה עליו, והגביה אותה למעלה ליקח ממלעלה, שלא יהיה מהצורך לעלות על האילן. ובאמת פריץ בזה הגדר, הגם שהבינו

שזה מחמת הגזירה הוא, עם כל זה כיון שהשי"ת אסר לאדם בלא שום טעם, אסור לחקור טעמי מצוות, ואסור לעבור על מצוותיו שאסרו לכל האילן. וזהו שפיר נקרא בשם פֶּרֶץ גֶּדֶר, יען כי עיקר הענין היה בתורת גדר ומשמרת.

וזהו וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֵאֲכָל (בראשית ג, ו), היינו, שלקחה מלמעלה שהוא הטוב, ומזה נתנה לאדם, (על דרך הכתוב בנבוכדנצר (דניאל ב, לב) דִּי דָּהֵב טָב כְּנִל).

וזהו שאמרה הִנָּחֵשׁ הַשִּׂיָּאֲנִי, היינו, הנחש היה מגביה אותי למעלה ומנשא אותי, שלא לילך דרך האילן. ועל כן שפיר היה מדה כנגד מדה, יען כי עשית זאת ארור אתה, ועל גִּחְזֶךָ תִּלָּךְ, כי מחמת שהיית בקומה זקופה עשית זאת, על כן נקצצו רגלי הנחש, ובאבד רשעים רנה.

(אמרי נועם אות י"ב)

יז.

עקב' ראשי תיבות ק'דש ע'צמך ב'מותר

וְאַתָּה תִּשְׁוֹפְנוּ עֶקֶב. (ג, טו)

ובשם חכם אחד שמעתי וְאַתָּה תִּשְׁוֹפְנוּ עֶקֶב, דעיקר כחו של היצר לפתות את האדם בדבר המותר, מן ההיתר יסיתוהו על האיסור.

ולכן כתוב בספר חובות הלבבות זל"ה (שער התשובה פרק ה') שהחסידים פורשין עצמן מן צ"ט שערי ההיתר כדי שלא יבואו לשער אחד מן האיסור.

וזה וְאַתָּה תִּשְׁוֹפְנוּ עֶקֶב, שעקב הם ראשי תיבות של ק'דש ע'צמך ב'מותר, ודוק. (אך פרי תבואה)

יח.

עונש מדת העצלות

כִּי עֹפֵר אַתָּה וְאֵל עֹפֵר תִּשׁוּב. (ג, יט)

יש לומר כי העצלות היא מיסוד העפר כי הוא גס וכבד מכלן, ומי שהוא עצל בטבע העפר אינו משלים חקו במצות ומעשים טובים, ועל כן צריך להתגלגל.

וזה שאמר הכתוב כִּי עֹפֵר אַתָּה, אם עצל אתה, אז וְאֵל עֹפֵר תִּשׁוּב, ועל כן תהיה איש מהיר במלאכתך להשלים חקך בעודך חי.

(ישמח משה)

יט.

בכל מקום ב'גלות' אנחנו 'שלוחים' מהקב"ה

וַיִּשְׁלְחוּהוּ ה' אֱלֹקִים מִגֵּן עֵדֶן וגו' וַיִּגְרֶשׁ אֶת הָאָדָם. (ג, כג-כד)

במדרש רבה (בפתיחתא דאיכה סי' ד' ר"א) אמר הקב"ה

אדם הראשון הכנסתי אותו לגן עדן וציויתיו ועבר על צוויי

ודנתי אותו בגירושין ובשילוחין וכו'.

ונתקשו המפורשים למה כפל הדבר דין גירושין ודין שילוחין ומאי נפקא מינא בין גירושין לשילוחין. וביערות דבש נדחק בזה.

ולפי עניית דעתי פשוט דהנה גירושין הוא עונש דמחמת החטא מגרשין אותו ממקום הקודש אף אם אין נותנין לו שום שליחות לאותו המקום שהולך לשם, מה שאין כן שילוחין הוא כשנותנים לו איזה שליחות לתקן במקום שבא והוא נוסע ובא בשליחות מאתו יתברך שמו.

וכמו כן היה אלו השתי בחינות באדם הראשון כמו שכתוב השל"ה הקדוש שמחמת החטא גרשוהו מגן עדן אבל גם בא לעולם הזה בשליחות מאתו יתברך שמו לעשות ולתקן בעולם מה שהוא רצון הבורא ברוך הוא לתיקון העולם, אלא שלולא החטא היה מציאות לגמור זה השליחות באופן אחר בהיותו בגן עדן מה שאין כן אחר החטא היה מוכרח עבור שליחות זה להיות בעולם הזה, ואם כן היה שני ענינים באדם הראשון, דמלבד שנעשה לו גירושין מגן עדן מחמת החטא, גם בא לעולם הזה בשליחות נכבדה לעבוד השי"ת בעולם הגשמי, וזה תיקונו.

וכמו כן ממש הוא בישראל אחר החורבן שמחמת החטא גלינו מארצינו אבל אנחנו גם שליחים מהקב"ה לכל מקום בואינו לחוץ לארץ לתקן שם לפי דעתו של יוצר בראשית אלא שלולא החטא היה מציאות לגמור השליחות הזאת שם ממקום הקודש שהיינו שרוין על אדמתינו.

אבל אחר החטא אנו מוכרחין להיות בגולה בחוץ לארץ בד' רוחות העולם לעשות שליחותו של הקב"ה עד זמן הגאולה שהמלך המשיח יקבץ נדחי ישראל, הוא ולא אחר.

(ויאל משה מאמר ישוב א"י - אות ק"ב)

ב.

קין' הביא מפרי האדמה שלמד 'קל וחומר'

וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַה' וְהָבֵל הֵבִיא גַם הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמִחֻלְבֵּהֶן וגו'. (ד, ט-י)

וצריכין ליתן טעם למה הביא קין דוקא מִפְּרִי הָאֲדָמָה, הקצרה ידו מלהביא גם הוא פר אחד או איל אחד.

ויש לבאר על פי מה דאיתא במסכת מנחות (ה:): מִן הַבְּקָר (ויקרא א, ב) להוציא את הטריפה שאסורה לקרבן. ופר"ך הגמרא והלא דין הוא מה בעל מום שמותר להדיט אסור לגבוה, טריפה שאסורה להדיט אינו דין שאסורה לגבוה וכו' עיין שם.

והנה ידוע דלאדם הראשון לא הותר לו בשר באכילה דכתיב (בראשית א, כט-ל) לָכֶם יְהִי לְאֹכֶלָה וּלְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וְלֹא חַיַּת הָאָרֶץ לָכֶם. אם כן יש לומר דמטעם זה לא הביא קין מנחה מן הבהמה דהא היתה אסורה להדיט וכל שאסור להדיט קל וחומר שאסור לגבוה כנזכר לעיל. והנה שם בגמרא דחה הקל וחומר הנזכר לעיל וקאמר דחֻלְבּ יוכיח דאסור להדיט ומותר לגבוה עיין שם.

ולזה אמר הכתוב וְהָבֵל הָבִיא גַם הוּא מִבְּכֹרוֹת צֶאֱנוּ וּמִחֻלְבֵּהֶן רָצָה לוֹמַר שֶׁמֶחֶבֶל הָבִיא לַעֲצֻמוֹ רָאִיָּה לַסְתּוֹר הַקֵּל וְחוֹמֶר הַנּוֹכַח לַעֲלִיל, דֹּאף דֹּאסוֹר לַהֲדִיּוֹט אֲפִילוֹ הִכִּי מוֹתֵר לַגְבוּהַ, מִשּׁוּם הִכִּי הָבִיא בַּהֲמָה לַמִּנְחָה.

(חנוכת התורה)

בא.

להביא דורן למלך בהכנעה רבה, שיהיה נחשב אצל המלך

וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לָּהּ, וְהָבֵל הָבִיא גַם הוּא מִבְּכֹרוֹת צֶאֱנוּ וּמִחֻלְבֵּהֶן, וַיֵּשֶׁעַ ה' אֶל הָבֵל וּגו' (ד, ג-ד)

הנה רבים ראו כן תמהו מה נשתנה זה מזה כיון שכל אחד הביא משלו ממה שעסק בו.

ועוד דראוי לומר וְהָבֵל הָבִיא מִבְּכֹרוֹת צֶאֱנוּ, ושני תיבות גם הוא, אך למותר ואין להם הבנה לכאורה.

והנראה לי כי אצל קין נאמר מִנְחָה לָּהּ, ואצל הבל לא נאמר מִנְחָה לָּהּ.

והנה על דרך משל מי שמביא דורן למלך בחשבו שהוא מטיב למלך במה שנתן לו דורן, אינו מביא כל כך בהכנעה.

מה שאין כן המבין ויודע שכל מה שהביא לא נחשב אצל המלך לכלום, רק דמה לו לעשות כיון דאי אפשר לו להביא דבר שיהיה נחשב אצל המלך, וחושב כיון שהכל עובדים למלך, גם אני צריך לעבדו, ועל כן אעשה מה שבכחי ואביא דורן כפי אפשרות אף שאינו אצל המלך כלום, וכשמביא במחשבה זו מביא בהכנעה רבה ומכסה כלימה פניו בחשבו כי אין זה כלום לפני המלך, ואז המלך בראותו הכנעתו, יודע כי עבדו בכל כחו, מקבלו רצון.

מה שאין כן השוטה החושב בדעתו שטובה עושה עם המלך במה שמביא לו דורן, מביא מן הבא בידו, בחשבו שגם זה טובה עושה עמו שנתן לו בחנם ובא לפניו בעזות מצח, והמלך החכם המבין כל זאת, משליכו מעל פניו לומר אינני צריך לא לך ולא לדורן שלך.

וזהו שאמר הכתוב וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לָּהּ שֶׁחֶשֶׁב שֶׁהִיא דוֹרֵן לַהֲשִׁי"ת, ודי בזה שהוא נותן דורן בחנם. וְהָבֵל הָבִיא גַם הוּא, רצה לומר שידע והבין שכל זה אינו כלום לנגד מלך מלכי המלכים ולא צריך לו, רק שהביא כדי שגם הוא יביא, כיון שכל הנבראים עובדין אותו יתברך שמו, גם הוא צריך לעבדו במה שבכחו, על כן הביא מִבְּכֹרוֹת צֶאֱנוּ וּמִחֻלְבֵּהֶן כל מה שהיה אצלו בסוג האפשר, ואף על פי כן לא ערב אל לבו לומר כי זה מנחה לָהּ מצד המקבל ח"ו, רק בבחינת הנותן כי הוא מביא כל מה דאפשר, על כן וַיֵּשֶׁעַ וּגו'.

ומזה מוסר גדול דלא לחזיק אינש טיבותא לנפשיה לומר שמעשיר את השי"ת כביכול במה שמסגל מצות ומעשים טובים, רק ידע ויבין וישכיל כי אין זה כלום לנגד גדולתו יתברך שמו ולנגד עבודת העליונים, והבן זה.

(ישמח משה)

כב.

‘הבל’ נתגלגל ב’שת’ שממנו הושתת העולם אחר המבול

וַיֵּשֶׁע ה' אֶל הָבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ וּגו' (ד, ד)

בתחלת תורתינו הקדושה נתן לנו מקום להורות דרכיו יתברך שמו, כי הנה שעה אל קרבנו של הבל, ונראה ונתבונן מה היה לו תכלית מזה לימים אחדים נהרג, וזה אשר לא שעה ה' אל מנחתו הרגו ונמלט עד ז' דורות וראה בני בניו לאלפים ורעבות בוני עיירות ומדינות (עי' שיר השירים לא, יח), והצדיק הזה הבל אשר שעה ה' אל מנחתו לא נשאר לו שם ושארית בעולם הזה ואם כן מה היה לו מצדקתו וממנחתו.

וזה מורה לנו כי אין תכלית האדם חיי העולם הזה והבלי ודרך רשעים אשר צלחה אין ראייה כי חפץ ה' בם ובמעשיהם, אלא טובתם להאבידם עדי עד וכל בני קין אחר אלף ות"ר שנה נאבדו במבול ולא נשאר להם שם ושארית, והבל אחר ק"ל שנה נתגלגל ב'שת שממנו הושתת העולם, ואחר כך בנח בונה עולם השני אחר המבול ואחר כך במשה רבינו ע"ה שבשבילו נברא כל העולם כולו. 'נשמה' ראשי תיבות נ"ח ש"ת מ'שה ה'בל.

(חתם סופר)

יומא דהילולא כ"ה תשרי)

כג.

האדם הוא חלק אלקי ממעל

הָלוֹא אִם תִּיטִיב שְׂאֵת. (ד, ז)

יש לפרש כי לפעמים היצר הרע מדיח את האדם מדרך הטובה בהראות לו שפלותו ופחיתותו, כמו שכתב העקדה (שער ס"ז) מחויב השקפת האדם אל החלק המעולה שבו ולא אל חלק הפחות, עיין שם.

וזה שמזהיר הכתוב דלִטוב ישא את עצמו ויאמר הלא אני חלק אלקי ממעל כנ"ל. (ישמח משה)

כד.

לידע מה הוא באמת האחוזה

וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו וּגו', וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אֲנִכִּי וּגו'. (ד, ח-ט)

ופירוש כבוד אדוני מורי ורבי ודודי הרב הגדול מו"ה שמעון מייא מגיד משרים מברעסלא דיש לפרש פירוש במקרא זה דהקדוקים רבו בזה שאמר וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו ולא פירוש הכתוב מה היה האמירה מקין אל הבל אחיו.....

יש לומר כוונת הכתוב וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הָבֶל אָחִיו פירוש זה היה תמיד האמירה מקין אל הבל אחי רצה לומר שאוהבו מאוד אהבה ואחזה ועל ידי זה שדיבר עמו

תמיד באהבה ואחוה וקורא לו תמיד אחי על ידי זה ויהי בקיומם פְּשָׁדָה השאר הבל לבדו עמו בשדה שלא ידע לשמור את עצמו ממני, ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו.

ובזה אתי שפיר ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך פירוש היכן האחוה שהראית תמיד להבל וקראת אותו תמיד אחי, ועל זה השיב קין ואמר הלא אתה ד' הבוחן לבבות ידעת כי השמר אחי אנכי כי לא לשמור אחוה עשיתי זאת מה שקראתי אותו תמיד אחי. ע"כ ממורי.

ובזה יש לפרש הפסוק בתהלים (ז, ג) פֶּן יִטְרֹף כְּאַרְיֵה נַפְשִׁי פֶּרֶק וְאֵין מִצִּיל. יש לדקדק דלמה נקט דוקא אַרְיֵה וכי לא מתיירא אם יטרוף כזאב ולמה נקט דוקא כְּאַרְיֵה אבל בהנ"ל יתבאר בס"ד, דהנה איתא בגמרא (ברכות לב.) אין ארי נזהר מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר.

ויש לומר הכוונה דידוע דטבע הארי שכשהוא רעב ומבקש לטרוף חיות או בהמות הוא שותק ואינו נזהר כדי שלא ישמעו קולו ויברחו ויסתתרו את עצמם ממנו ולא יוכל לטרוף וללכוד אותם במצודתו, אבל כשהוא שבע ואינו צריך טרף אז הוא נזהר. וזה שאמרו חכמינו ז"ל שאין ארי נזהר מתוך קופה של תבן שאז הוא מצפה לטרוף אלא מתוך קופה של בשר דהיינו כשהוא שבע אז הוא נזהר וכמו בקין הנ"ל.

וכן טבע היצר הרע שמתקרב אל האדם ומראה שחפץ אהבתו וטובתו להוליכו בדרך ישרה ומסית אותו על עבירות ר"ל ואומר לו שהוא מצוה רבה ועל ידי זה נתפס האדם השפל במצודתו. ועל כן אמר דוד המלך ע"ה פֶּן יִטְרֹף כְּאַרְיֵה נַפְשִׁי דהיינו שלא ידע להזהר ממנו, ודוק היטב גד"ש.

(אמרי שפר - דאראג)

כה.

העובד השי"ת נחשב בעיניו כ'אין'

וַיִּתְּחֵלֶךְ חֲנוּךְ אֶת הָאֱלֹקִים וּגו' (ה, כד)

ואפשר לומר כי הנה עינינו רואות מי שעובד ה' באמת נראה בעיניו כי איננו כלום ולמה נחשב הוא, ומי לנו גדול ממשה ואף על פי כן אמר (שמות טז, ז) וַנִּחְנֶנּוּ מָה. ומי שאינו עובד ה' באמת, ידמה בעיניו לאדם חשוב.

והטעם איתא בספרים, כי כל מצוה דלאו איהי בדחילו ורחימו לא פרכת לעילא (תקוני זוהר, תקון י, כה:), אם כן נשאר בכאן ונדמה בעיניו שעושה מאומה מצות ומעשים טובים. ומי שעובד באמת בדחילו ורחימו, פרכת לעילא ולא נשאר פה מאומה, ולזה נדמה בעיניו כאלו לא עשה כלום.

וזהו וַיִּתְּחֵלֶךְ חֲנוּךְ אֶת הָאֱלֹקִים וַאֲיֵנּוּ, כלומר שהיה נחשב בעיניו כאין ולא היה חשוב בעיניו למאומה, והטעם אמר פי' לַקַּח אֹתוֹ אֱלֹקִים, כלומר כל מצותיו ומעשיו טובים שלו לקח אלקים, ופרכת לעילא, שלא נשאר אצלו מאומה כנזכר לעיל.

ובזה פירשתי על מה דכתיב (קהלת ג, יט) ומוֹתֵר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אֵין.
והנה בני עליה נקראים אָדָם, והמון עם מכונים בשם בְּהֵמָה, על דרך דאיתא
בחולין (ה), מִן הַבְּהֵמָה (ויקרא א, ב), בני אדם שדומין לבהמה.

וזהו ומוֹתֵר הָאָדָם הֵן בני עליה, מִן הַבְּהֵמָה הֵם המוניים, הוא בחינת אֵין, שמי
שהוא ערום בדעת כאדם, נחשב בעיני עצמו כאין ^א.

(י"ט לב)

כו.

טוב לאדם שלא נברא

וַיֵּרָא ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בְּאָרְצוֹ וְכָל יֵצֵר מַחֲשָׁבַת לְבוֹ רַק רַע כָּל הַיּוֹם
וַיִּנָּחֶם ה' כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם. (ו, ה-ו)

והנה שמעתי בשם הרב הצדיק הגאון מו"ה שמעלקא זלל"ה אב"ד דק"ק
ניקלשפורג (בהקדמת ספרו נזיר ה' על שו"ע אה"ע), דהנה המהרש"א ז"ל כתב על הא דאמרו
(עירובין יג:) נמנו וגמרו טוב שלא נברא משנברא, דהיינו שמנו המצות והם רמ"ח,
והלא תעשה הם שס"ה, והנה יש יושר דרכים מקולקלים דהיינו לעשות עבירות
ממצות, ואם כן האדם הוא קרוב להפסד ורחוק משכר.

אמנם יש לומר דמכל מקום יותר טוב שנברא, משום דמחשבה טובה הקב"ה
מצרף למעשה ומחשבה רעה אין הקב"ה מצרף למעשה (קידושין מ.).

ולכן אמר הכתוב וַיֵּרָא ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בְּאָרְצוֹ, דהעבירות מרובים מהמצות,
וגם כי יצר מחשבות לבו רק רע כל היום ואין לו מחשבות טובות, וזה וַיִּנָּחֶם ה' כִּי
עָשָׂה אֶת הָאָדָם, עד כאן דבריו ודפח"ח.

(אך פרי תבואה)

כז.

הצדיק משתוקק לעבודת השי"ת, כשרואה אחד מתאוה לעבירות

וַיִּנָּח מִצָּא חֵן בְּעֵינֵי ה'. (ו, ח)

דהכלל כל דבר שהצדיק רואה ממנו לוקח עבודת ה' ואם רואה חס ושלום איזה
אדם מתאוה לעבירה לוקח הצדיק מזה התאוה עבדות ה' שאומר בלבו קל וחומר מה

^א פעם אחת הלך הבעל שם טוב הקדוש לבית המדרש ועמד על הפתח ולא רצה לכנוס. ואמר שבלתי יוכל
לכנוס בו על כי הוא מלא על כל גדותיו מפה לפה מתורה ותפילה עד בלי ימצא מקום לכנוס בו. ויתמהו כל
העומדים אתו על המראה הגדול, והלא אדרבה, אין שבח גדול מזה כשבתו תורה ותפילה מלאים מתורה ותפילה.
ואז הסביר להם הענין, כי אין זה למעלה נחשב כשבית הכנסת או הבית המדרש מלא מתורה ותפילה, שהיא
מוחמת שהדבורים מהעולם אין יוצא מן הלב בכוונה שלימה ורצויה. על כן לא יוכל להיות להם עלייה למרום.
ונתמלא הבית מפה לפה בתורה ותפילה, עד שלא יוכל הנכנס לכנוס בו. מה שאין כן אלו היה מתפללים העולם
בכוונת הלב כראוי היו הדבורים הקדושים פורחים למעלה ולא ישאר מהם כלום למטה כמאמר חכמינו ז"ל. כל
אורייתא דלאו הוא בדחילו ורחימו לא פרכת לעילא.

(באר משה - נח)

זה שמתאווה לדבר עבירה שהוא קלה ונפסד בזמן מועט, מכל שכן שראוי לו להתלהב לעבודת השם יתברך שעבודה זו יקיים לעולם.

והיות מקודם נאמר הקרא (בראשית ו, ב) **וַיֵּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם וכו'**, שמראה הכתוב שאז היה חן רע בעולם שהנשים היה להם חן בעיני האנשים ומכח זו בחרו להם כל אשר רצו.

הודיע הכתוב **וְנָח מִצָּא חֵן**, פירוש מצא בעולם מדת חן שהיה לתאוות רעות וכו', ואמר הכתוב **וְנָח מִצָּא חֵן בְּעֵינֵי ה'**, שנח הגביה חן ההוא בעיני ה' לקדושה שממנו לקח עבדות ה' שאמר מה שיש חן לתאוות רעות מכל שכן שיהיה אדם משתוקק שימצא חן בְּעֵינֵי ה' על ידי עבודתו ותורתו ויראתו ודו"ק.

(קדושת לוי)
יומא דהילולא כ"ה תשרי)

בח.

האדם שיש בו חן בידוע שהוא ירא שמים

וְנָח מִצָּא חֵן בְּעֵינֵי ה', אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ וּגו' **אֶת הָאֱלֹקִים הִתְהַלֵּךְ נֹחַ**. (ו, ח-ט)
הנה יש לומר סמיכות הפרשיות, הנה אמרו חכמינו ז"ל (סוכה מט:): כל אדם שיש בו חן בידוע שהוא ירא שמים שנאמר (תהלים קג, יז) **וְיִחַסְדֹּהֹא מְעוֹלָם וְעַד עוֹלָם עַל יִרְאַתּוֹ**.
ולכן כתבה התורה **וְנָח מִצָּא חֵן**, משום דאת האלקים הִתְהַלֵּךְ נֹחַ, שהיה לו יראת שמים.

(אך פרי תבואה)

לנעוץ סוף התורה לתחילתה

כט.

טבע 'השכחה' שיתעסקו בתורה כל ימיהם

לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל. (דברים לד, יב) **בְּרֹאשִׁית בֹּרָא אֱלֹקִים וּגו'.** (בראשית א, א)
לנעוץ סוף התורה לתחלתה.
דרש"י פירש על הכתוב **לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל** שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם.
ומבואר בגמרא (עירובין נד.) אמר ר' אלעזר מאי דכתיב (שמות לב טז) **חֲרוֹת עַל הַלְּחֹת**, אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל.

והנה מעלת השכחה מבואר במדרש רבה (קהלת רבה א, לד) רבנן בשם ר' יצחק לטובתו אדם לומד תורה ושוכח, שאילו היה אדם לומד תורה ולא שכחה, היה מתעסק בתורה ב' ג' שנים וחוזר ומתעסק במלאכתו, ולא היה משגיח בה לעולם כל

ימיו, אלא מתוך שאדם לומד תורה ושוכחה אינו מזיז ואינו מזיז את עצמו מדברי תורה עכ"ל, מבואר מזה דאם לא היתה השכחה בעולם היה אדם רודף אחר תאות הממון ולא היה עוסק בתורה.

ובזה מובן הא דלא באה השכחה עד שבירת הלוחות, דקודם לזה לא היה להם שום תאוה לגשמיות רק לעסוק בתורה כמבואר בגמרא (שבת קמו.) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן, רק אחר זה על ידי שחטאו וקלקלו בחטא העגל ירדו אחורנית וחזרה זוהמתן, ואם כן כבר היה להם תאות הממון, ולזה לטובתם בא להם אז דייקא טבע השכחה כדי שיתעסקו בתורה כל ימיהם.

ומעתה יובן קישור סוף התורה לתחלתו, לְעִינֵי כָל יִשְׂרָאֵל דקאי אשבירת לוחות וכפירוש רש"י ומזה בא השכחה לעולם.

ואמר הכתוב הטעם בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים כדי שתהיה התורה ראשית אצל כל ישראל ויתעסקו בתורה כל ימיהם כדבר החדש בעיניהם, ולכן שבר את הלוחות, ואתי שפיר הקישור.

(טיב לבב)

שבת בראשית

ל.

שבת 'בראשית' מזכירין לאדם שיהיה מעתה טוב

שבת בראשית.

טעם למה נקרא פרשת בראשית 'שבת בראשית'. ולמה לא נקרא כן פרשת נח או פרשת לך שבת נח או שבת לך.

אמר מורי חמי הגאון הקדוש אריה דבי עילאי אבד"ק ווישניצא זלה"ה. דהענין כן הוא דבימים הנוראים הקדושים כל אדם היה לו אז הרהור תשובה. וקבל אז על עצמו איה הנהגה טובה כל איש לפי ערכו ומדרגתו.

לכן נקרא 'שבת בראשית'. שמזכירין להאדם שמה שעבר עבר ומעתה מתחיל סדר חדש וישתדל את עצמו שיהיה מעתה טוב ¹

(דברי יחזקאל)

¹ כדאי להביא מה שסיפר רביה"ק זי"ע, שבימים אחרונים של חג הסוכות עבד מרן הגה"ק בעל דברי חיים זי"ע את עבודתו בקודש למעלה מן הזמן מאוד וכמעט שהפק את סדרי היום והלילה, והחסידיים שבאו מקרוב ומרחוק להסתופף בצלו צל הקודש, כמעט לא ראו שינה בעיניהם.

ופעם אחת כשחל שמחת תורה ביום ו' בערב שבת קודש, ובליל שבת בראשית בקשו בניו הק' את מרן זצ"ל, שביום שבת בראשית יכנס לבית המדרש לתפלת שחרית בשעה מוקדמת, כדי שיכלו את התפלה בעוד מועד, ולקדש על היין ולסעוד קצת לכבוד שבת, ונענה להם מרן הדברי חיים זצ"ל והבטיחם שיכנס במוקדם, וכן עשה ונכנס בשבת קודש בבוקר בערך בשעה תשעה והתפלל שחרית, ואחר שחרית יצא מבית המדרש והשתתה בחדרו עד שעה ארבע, ואז נכנס לקריאת התורה.

מבואר בספרים הקדושים דשבת בראשית כולל בו כח של כל השנה.
(דברי יואל שמח"ת, דף שי"ט)

לא.

ב'שבת בראשית' אמרו אפילו המלאכים שירה

הפל יודוך. והפל ישבחוך וכו'. (שחרית לשבת)

איתא בילקוט ראובני דזה קאי על שבת בראשית. (וז"ל:

בשבת בראשית לאחר בריאת עולם קרא הקב"ה לכל המלאכים

ומינה אותם על העולם ואז פתחו כולם ואמרו הכל יודוך, ולכן

אומרים אותו בשבת).

וצריך ביאור. ונראה לבאר על פי דברי התוספות (סנהדרין לו: ד"ה מכנף) וז"ל: כתוב בתשובות הגאונים וכו' שיש פנפים לאחד (ישעיה ו, ב) וכל כנף הוא אומר שירה אחת ביום בששת ימי החול, וכשיגיע שבת אומרים החיות לפני המקום: רבונו של עולם, אין לנו עוד כנף, והקב"ה משיב להם: יש לי עוד כנף אחד (הן ישראל) שאומר לפני שירה, שנאמר (ישעיה כד טז) מִכְנֶפֶת הָאֶרֶץ זִמְרַת שְׁמֵעָנָה. עכ"ל.

והנה זה הוא בכל ימות עולם, מה שאין כן בשבת בראשית היה עדיין כנף אחד לחיות, דהא המלאכים נבראו ביום שני, כמו שכתב רש"י ז"ל בפרשת בראשית, והתחילו לומר שירה ביום ב', ונשאר להם עוד כנף ששי לומר שירה ביום השבת.

וזו כוונת הילקוט דהפל יודוך וכו' קאי על שבת בראשית, כלומר דבשבת בראשית הפל יודוך, אפילו המלאכים, אבל בשבתות שאר ימות עולם אומרים ישראל בלבד שירה, כי למלאכים אין עוד כנף.

(מהרי"ד מבעלזא)

וכאשר שאלו הבנים הק' את מרן זצ"ל למה נכנס לתפלת שחרית כל כך בהקדם ולקריאת התורה התאחר כל כך, ומעיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר, וענה להם שבאמת רצה להקדם כניסתו ליתן להחסידיים שיהיה להם מקצת היום לסעודה וכדומה, אבל כשיצא לפני קריאת התורה התבונן בדעתו היות שנוהג בכל שבת בראשית לסדר את שיעוריו לכל משך השנה, וכעת עדיין לא היה לו זמן מוכשר לזה, והתחיל לסדר את שיעוריו, והוא נוהג בעת שמסדר את השיעורין שלומד קצת משיעור זה, ועל ידי זה התאחר מליכנס לבית המדרש.

(מחזור דברי יואל - מושיען של ישראל ח"ב)

עניני שבת

לג.

אכילת דגים בשבת

טעם למצוה מן המובחר לאכילת דגים בשבת.

דהנה אשכחן במעשה בראשית ברכה בג' דברים והם בג' ימים זה אחר זה רצופים, ברכה לדגים ביום ה', וברכה לאדם ביום ו', וברכה לשבת ביום הז'.

(וסימנך פנאות 'דשא' ירביצני (תהלים כג ב) ראשי תיבות ד'גים ש'בת א'דם).

והנה חוט המושלש לא במהרה ינתק (קהלת ד יב), אדם (היינו ישראל אתם קרויים אדם (יבמות סא.)) האוכל דגים לכבוד שבת, הנה יתברך בברכה המשולשת ולא במהרה תנתק.

(בני יששכר, מאמרי השבתות, מאמר א' אות יא)

עניני תפלה

לג.

אין שיחה אלא תפלה

וגם רע עלי המעשה המשיחים ומדברים בבית המדרש בשעת התפילה וקריאת התורה, דלשעה קלה כזו לא יתנו מנוח לפיהם, ובהרחיב פיהם מדברים שקרים לשון הרע חנופה וכדומה, ואיך לא תהיה כהנת כפונדקית.

ותראה שלהבדיל האומות העולם בבית תפלתם אין משמיעים אף קול דממה דקה, הגם שיש לחלק שאין להם יצר הרע על זה למנעם ואדרבה להיפך שהוא מסייעם, אבל על כל פנים מיראת הקטרוג צריך להמנע מזה, ובזוהר הקדוש החמירו מאוד בעונש זה ר"ל.

והנה אמרו חכמינו ז"ל אין שיחה אלא תפלה, שישראל שופכים שיחם לפני קונם על ידי תפלה, אבל אין תפלה אלא שיחה לא שמענו.

(דברי יואל בראשית דף ל"ה)

